

Kocsis András

A Kettős- és Hármasszövetség katonapolitikai együttműködése és szerepe az első világháború kirobbanásában

Abstract

This study wants to give proof of the close connection between army policy and the questions of authority leading to the outbreak of World War I. How did the Austro-Hungarian Empire start the war? How well - prepared for war was the army of the Monarchy in 1914? How did the military preparedness affect the length of the war? What caused the neglect of the Austro-Hungarian army before the Great War? Did the High Command of the Austro-Hungarian Army have any choice between supporting the war or rejecting the conflict?

Keywords: Triple Alliance, Triple Entente, military agreements, military plans, preventive war, Sarajevo, declaration of war, Austro-Hungarian army

Ausztria-Magyarország 1918. évi felbomlása óta eltelt egy évszázad megkoptatta, átalakította a Monarchia emlékét. Az első világháború vége óta Európa és a világ képe alapjaiban megváltozott. Egy újabb világháború, majd hidegháború elmúltával kontinensünkön az európai egység megvalósítása került előtérbe, s ezzel nemcsak szűkebb térségünkben, hanem Európában is megnőtt az érdeklődés a hajdani birodalom iránt.

A tanulmány a Nagy Háború kirobbanásának katonapolitikai és hatalmi kérdései között fennálló összefüggéseket vizsgálja. Miként, s milyen felkészültségű haderővel kezdte meg a Monarchia a háborút? Milyen hatással volt a háborús „készültség” a küzdelem elhúzódására? Milyen okokra vezethető vissza a dualista állam hadseregének elhanyagolása? Vajon volt-e az osztrák-magyar hadvezetésnek választása a háború támogatása, ill. elvetése vonatkozásában?

A Kettős- és a Hármasszövetség

Ausztria-Magyarország Németországgal kialakítandó katonai-politikai viszonyának alapját az 1879-ben megkötött kettősszövetség alkotta.¹ A szerződés egy defenzív szövetséget hozott létre, amely Németország számára egy francia offenzíva esetére, Ausztria-Magyarország vonatkozásában pe-

¹ Az 1879. október 7-én aláírt bécsi szerződés, amely a egy esetleges orosz támadás ellen nyújtott volna kölcsönös védekezést és katonai támogatást - kettősszövetség (*Zweibund*) néven vált ismertté. Magát a szövetséget 1918. október 26-án ifjabb Andrássy Gyula gróf, az eredeti szerződést tető alá hozó Andrássy fia, Ausztria-Magyarország utolsó közös külügyminisztere bontotta fel. PILCH Jenő: *A világháború története*. Franklin-Társulat, Budapest, 1927. 14.

dig egy esetleges orosz támadás kivédésére nyújtott politikai és katonai biztosítékot. Ez a szövetségi megállapodás képezte aztán a *Nagy Háború* során az orosz támadással szembeni sikeres védekezés alapját, amelynek során a keleti hadszíntér arcvonala a Balti-tengertől a Földközi-tengerig húzódott. Az eredeti koncepció alapján kialakított szövetségi megállapodást azonban – amelyet titokban tartottak – sohasem kellett aktiválni.

A soknemzetiségű Monarchia szláv népei alapvető mértékben határozták meg, hogy a kettősszövetség végeredményben milyen jelentőséggel bír: ha a Monarchia keleti területein élő szláv nemzetiségek az orosz expanzió feltartóztatásában látták a szövetség jelentőségét, ebben az esetben éppen ezen népcsoportok váltak a szövetségi gondolat elsősorú hordozóivá. Amennyiben azonban ugyanezen kisebbségek nem tulajdonítottak jelentőséget a Német Birodalommal történő együttműködésnek, úgy a szövetségi szerződés veszített jelentőségéből, s az említett szláv kisebbségek megítélése szerint a kettősszövetség csupán a Monarchia nem-szláv népeinek védelmét szolgálta.² A német-osztrák-magyar viszonyrendszer azonban még összetettebbé vált és egyúttal még könnyebben vezethetett üzemzavarhoz, miután az 1882. május 20-i megállapodás révén – Olaszországgal kiegészülve – létrejött a Hármasszövetség.

Itália – több okból – is abban volt érdekelt, hogy egy esetleges Franciaországgal szemben kirobbant háború esetén kellő erejű német támogatást kapjon. Így az appenini állam és a Német Birodalom kölcsönös támogatást ígértek egymásnak egy Franciaország elleni háború esetére, ám Ausztria-Magyarország kénytelen volt annyival beérni, hogy a Monarchia és Oroszország között kirobbant háború esetén Olaszország semlegességet tanúsít.³ Így összességében megállapítható, hogy amíg a fenyegető jelleggel bíró német-olasz megállapodás nem vezetett semmiféle komolyabb feszültséghez, összetűzéshez, addig a meglehetősen konzervatív megfogalmazással élő olasz-osztrák-magyar szerződés magában rejtette a szövetség szétesésének csíráját is.⁴ Az 1890-es évek során lazultak a Hármasszövetség kötelékei, amikor is Itália a szövetséget gyarmati törekvései támogatására kívánta fel- és kihasználni, s ez ahhoz vezetett, hogy a szövetség mindhárom tagja a szövetségen kívül kereste érdekeik megvalósítását.

Olaszország és a Monarchia viszonyát a 20. század első évtizedében egyre fokozódó mértékű bizalmatlanság jellemezte, s ezzel párosult még az a tény is, hogy Itália 1902-ben összehangolta Franciaországgal és Nagy-Britanniával gyarmati törekvéseit is, s figyelme a Balkán felé fordult. Ezen pillanatig Ausztria-Magyarország balkáni politikája vonatkozásában „csupán” egyetlen

² Manfred RAUCHENSTEINER: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*. Böhlau, Wien, 2013. 63-64.

³ A Hármasszövetségről lásd: Fritz FELLNER: *Der Dreibund. Europäische Diplomatie vor dem Ersten Weltkrieg*. Wien, 1960.; valamint Holger AFFLERBACH: *Der Dreibund. Europäische Großmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. Wien-Köln-Weimar, 2002. 39sk.

⁴ FELLNER (1960): 5.

hatalomra kellett összpontosítania, mégpedig Oroszországra. Most azonban egy újabb játékossl bővült a balkáni játszma. Itália az 1909-es Racconigi-szerződés révén kiegészített a cári birodalommal, s tette ezt a legnagyobb titokban úgy, hogy a Hármasszövetség másik két tagjának fogalma sem volt ezen olasz lépésről. Racconigi azonban bizonyos mértékig csak a „válasz” volt a Monarchiának Bosznia-Hercegovina 1908-as annexiójára.⁵

Az 1902 és 1914 közötti időszak oly sok nemzetközi konferenciához, szerződéshez, katonai megállapodáshoz és egyéb diplomáciai egyezményhez vezetett, hogy ezen a téren komoly mértékben leértékelődtek az aláírt konvenciók, s ennek köszönhetően szinte kilátástalan helyzetbe kerültek a szerződő országok diplomata testületei, külügyminisztériumai, hogy megfelelő módon kidolgozzák az említett szerződések egyes pontjait. Ezzel párhuzamosan a szerződő felek a lehető legnagyobb titoktartás mellett próbálták meg tétő alá hozni a különböző megállapodásokat, pótegyezményeket. Részben ennek is köszönhető az a körülmény, hogy a hármasszövetségi szerződés már jóval a világháború kirobbanása előtt veszített eredeti jelentőségéből és a szövetség tagjai kölcsönös gyanakvással tekintettek egymásra.

A Hármasszövetség végül Románia személyében egy további partnerrel bővült, amely azonban formailag nem csatlakozott a szövetséghez. Az új szövetséges azonban csak kellő mértékű támogatást keresett a Hármasszövetségben, hogy a szövetség némi ellensúlyt képezzen a Bulgáriával és Oroszországgal kialakult feszült helyzet miatt. Románia azonban különös hangsúlyt fektetett arra, hogy a Hármasszövetséggel kötött szerződése titokban maradjon. Az 1913 nyarán kirobbant második Balkán-háború következményeként azonban drámai mértékben elmérgesedett a Monarchia Romániához fűződő viszonya, s ezen sem az 1914 nyaráig, sem 1916-os hadüzenetig nem sikerült változtatni. Ennek ellenére, illetve ezzel párhuzamosan az Osztrák-Magyar Monarchia azonban mindent elkövetett azért, hogy javítsa Romániához fűződő kapcsolatrendszerét, s ennek egyik látványos jeleként az osztrák-magyar trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceg bukaresti követként a román fővárosba delegálta bizalmi emberét, Ottokar Czernin grófot.⁶ Ennek ellenére 1913-ban minden mértékadó kör számára egyértel-

⁵ AFFLERBACH (2002): 628-632.

⁶ Ottokar Theobald Otto Maria Czernin von und zu Chudenitz gróf (Dimokurt [Podebrad], Csehország, 1872. IX. 26-1932. IV. 4., Bécs): osztrák-magyar diplomata, a kettős Monarchia külügyminisztere. A prágai Német Egyetem befejezését követően 1895-ben kezdetét vette diplomata pályafutása a párizsi osztrák-magyar követségen. 1899-ben ügyvivőként Hágába került, ám 3 évvel később rendelkezési állományba helyezték. Az azt követő években a cseh tartományi gyűlés képviselőjeként belpolitikai kérdésekkel foglalkozott. Ferenc Ferdinánd trónörökös egyik legbizalmasabb tanácsadójaként nem elhanyagolható befolyással bírt. 1912 februárjában a felsőház tagja és 1913 októberében a trónörökös kívánságára ismét aktív diplomáciai szolgálatba helyezték és 1913. X. 25-től 1916. VIII. 27-ig a Monarchia bukaresti követeként teljesített szolgálatot. Károly császár és király trónra lépését követően új emberekkel vette magát körül, sokszor olyanokkal, akik Ferenc Ferdinánd köréhez tartoztak, s ezért Czernint 1916 decembe-

mű volt, hogy egy esetleges háború során Romániától legjobb esetben is csak a háborútól való távolmaradást, semlegességet lehet várni.⁷

Mіндеzen tényezők eredményeként, vagyis Románia és Olaszország várhatóan rendkívül kérdéses magatartása miatt, a Hármasszövetség újra és újra gyakorlatilag a Kettősszövetség szintjére redukálódott. Így éppen a legdöntőbb pillanatban, 1914 nyarán Ausztria-Magyarország nem egy jól fel- s kiépített európai szövetségi rendszer tagjaként nézhetett szembe a háború veszélyével, hanem gyakorlatilag az 1879-ben tető alá hozott Kettősszövetség volt hivatott megvédeni a Monarchia és a Német Császárság érdekeit.

Az 1918-as vereséget követően Németországban mindinkább teret nyert az a felfogás, amely az Ausztria-Magyarországgal kötött szövetséget tette felelőssé a német világháborús vereségéért, s az azt követő zűrzavarért. Ezen érvelés során II. Vilmos császár Kettősszövetséggel szembeni fenntartását emlegették. Sőt, az egész szövetségrendszer megeremőtjét, Bismarckot is hevesen támadták, mintha ő tehetne arról, hogy az 1879-es szövetségi szerződés pillanatában már előre lehetett volna látni az 1918-as vereséget.⁸

Ez az érvelés, természetesen, nem állja meg a helyét, ugyanis sem Bismarckot, de még a kancellári poszton őt követő politikusokat sem lehet utólag – a szövetségi rendszer kialakítása miatt – a háborús vereségért felelősségre vonni, mivel Németország számára 1914 előtt jóval nagyobb mértékben esett latba az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradása és mérsékelt megerősítése, mint minden egyéb elképzelés. Németország szempontjából elfogadhatatlan volt a Monarchia esetleges szétesése, s így elképzelhetetlen volt, hogy az 1905/1906 után megváltozott külpolitikai viszonyok közepette Németország semleges maradjon a Monarchia vonatkozásában egy elkövetkező háború esetében. A Német Birodalomban meglehetősen széles konszenzus uralkodott a dunai birodalom megítélését illetően: a Monarchia nem szövetséges, hanem sokkal inkább védelemre szoruló társ, ahogy azt például Matthias Erzberger 1913 áprilisában megfogalmazta.⁹ Emellett a

rében külügyminiszterré, s ezzel együtt a minisztertanács elnökévé nevezte ki. Így 1916. XII. 22-től 1918. IV. 16-ig a Monarchia külügyminisztere. A breszt-litovski béketárgyalásokkor ismét előtérbe kerültek a szövetségesek közötti ellentétek. Czernin engedményeket tett Ukrajnának, amivel a lengyelek szenvedélyes ellenszenvét is kiváltotta és ez Czernin helyzetét már azt megelőzően meggyengítette, hogy az ún. *Sixtus-levél* következtében 1918. IV. 16-án lemondásra kényszerült volna. Az összeomlást követően Czernin 1920-1923 között az újonnan megalakult osztrák nemzetgyűlés tagja lett. Kétségtelenül tehetséges, szellemileg rendkívül friss és ötletgazdag, öntudatos és ambiciózus politikus volt. Czernint szinte kizárólag hirtelen támadt ötletek vezérelték, ám így is nem ritkán hozott helyes döntést.

⁷ Samuel R. WILLIAMSON: *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*. London 1991. 82-99.

⁸ Hans Jürgen PANTENIUS: *Der Angriffsgedanke gegen Italien bei Conrad von Hötzendorf. Ein Beitrag zur Koalitionskriegführung im Ersten Weltkrieg*. IN: *Dissertationen zur neueren Geschichte* 15/1 und 2, Teilband 1.2., Böhlau, Köln-Wien, 1984, I. köt., 66.

⁹ Dieter GROH: *Die geheimen Sitzungen der Reichshaushaltskommission am 24. und 25. April 1913*. Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiter-

Német Császárság számára elfogadhatatlan volt egy alapvetően új külpolitikai orientáció, ugyanis Berlin esetében belpolitikai katasztrófához vezetett volna a Monarchia felosztása. A Monarchia szövetségi rendszer segítségével Németországhoz történő kötése révén a német politika még egy komoly problémát volt képes megelőzni, nevezetesen azt, hogy a dunai monarchia kiegyezhessen az Orosz Birodalommal. Ezzel párhuzamosan a Kettősszövetségnek nem volt alternatívája, mivel a német-orosz közeledés 1910/1911-ben nem vezetett semmilyen eredményre, sőt az 1912/1913-as Balkán-háborúk még csak tovább rontották ezt a viszonyt.

A Kettős- ill. a Hármasszövetség fenntartása mellett szólt még az az érv is, hogy Olaszország vagy a Hármasszövetség tagja, vagy a másik oldalra áll – a kettősszövetségi politikusok és stratégiák között már jóval a háború kirobbanása előtt axiómának számított ez az elmélet.

Triple Entente

A szembenálló oldal szövetségi rendszere – *entente cordiale* [antant]¹⁰ – is egyértelművé tette, hogy az európai nagyhatalmak ismét hangsúlyosabban fordultak Európa felé, s ez a folyamat Németországban felerősítette a bekerítéstől való félelmet, s még inkább elmélyítette az Ausztria-Magyarországgal kötött szövetségi rendszert.¹¹ Az 1900-as évek politikai és hatalmi küzdelmei jelentős hullámzásokat eredményeztek ebben a német-osztrák-magyar szövetségi rendszerben, de a legnagyobb kihívást mindenképpen Olaszország jelentette, amely az 1911. júliusi marokkói válság során baráti jobbot nyújtott Németországnak, s tette ezt azért, mivel maga is súlyos afrikai kalandba keveredett Líbiában. Olaszország líbiai kalandja azonban a szembenálló szövetségi rendszerek tagjait egy oldalra kényszerítették. Franciaország, Nagy-Britannia, de még Németország sem volt hajlandó elfogadni a Török Birodalom meggyengítését. A Monarchiában megoszlottak a vélemények. Aehrenthal közös külügyminiszter nem ítélte el az olasz akciót, ugyanis – szerinte – Olaszország így olyan térség felé fordította figyelmét, amely iránt Ausztria-Magyarország érdektelenséget tanúsított.¹² Franz Conrad von

bewegung, 7/1971. 29-38.

¹⁰ Az 1904. április 8-án Londonban aláírt megállapodással létrejött Nagy-Britannia és Franciaország új szövetségi szerződése.

¹¹ Lothar HÖBELT: *Der Zweibund. Bündnis mit paradoxen Folgen*. IN: Michael GEHLER – Rainer F. SCHMIDT (Hg.): *Ungleiche Partner? Österreich und Deutschland in ihrer gegenseitigen Wahrnehmung. Historische Analysen und Vergleiche aus dem 19. und 20. Jahrhundert*. Stuttgart, 1996. 295-313.

¹² Alois von Aehrenthal-Lexa gróf (Groß-Skalka, Csehország, 1854. IX. 27-1912. II. 17., Bécs): osztrák-magyar diplomata, közös külügyminiszter. 1877-ben diplomáciai szolgálatba lépett, gróf Kálnoky Gusztáv bizalmasaként gyors karriert futott be, majd diplomataként szolgált Párizsban és Szentpéterváron. 1894. X. 26-tól a Monarchia bukaresti nagykövete, majd 1899. I. 26-tól szentpétervári nagykövete. 1906. X. 24-től a Császári és Királyi Ház minisztere, valamint közös külügyminiszter,

Hötzendorf vezérkari főnök szerint ez volt az egyik legjobb alkalom arra, hogy megtámadjuk a vonakodó szövetségest és katonailag kiiktassuk.¹³ Conrad elvárásait azonban a török haderő és a líbiai felkelők részben kielégítették, ugyanis Olaszország komoly áldozatok árán tudta csak elfoglalni Líbiát, s ez Itáliát egy időre – katonai értelemben – meggyengítette.

Olaszország és az Osztrák-Magyar Monarchia viszonyát évtizedeken keresztül ellentmondások terhelték, s amelyet – ellentétben a német-olasz kapcsolatokkal – inkább kölcsönös neheztelés jellemezett.¹⁴ Ezzel együtt hangsúlyozni kell azt is, hogy Conrad „*túloldali*” partnere, az olasz vezérkari főnök, Alberto Pollio elkötelezett híve volt a Hármasszövetségnek, s ennek Conrad is tudatában volt. Pollio számára egyértelmű volt, amennyiben sor kerül egy német-francia háborúra, az olasz haderő egy elkülönített része a német nyugati hadsereghez kapcsolódva felvonul Franciaország ellen.¹⁵ Az olasz vezérkari főnök elkötelezettségének bizonyítéka az a találkozó, amikor is Alberto Pollio 1914 áprilisában a Rómába akkreditált német katonai attasénak kijelentette: Olaszország nem tud túl nagy erővel bekapcsolódni a nyugati német hadjáratba, mert könnyen előfordulhat, hogy Ausztria-Magyarország olasz segítségre szorul a Szerbia elleni hadműveletek során. Ebben az esetben Itália több hadtesttel, legalább 50.000 katonával Szerbia ellen vonulna fel, hogy ezáltal a k.u.k. hadsereg elegendő erővel rendel-

1912. II. 12-én lemondott, gróf Leopold Berchtold követte őt ezen a poszton.

¹³ Franz Conrad von Hötzendorf gróf (Penzing, Alsó-Ausztria, 1852. XI. 11-1925. VIII. 25., Mergentheim [Németország]): osztrák-magyar tábornagy, vezérkari főnök. 1871-ben hadnagyként végzett a katonai akadémián, s a 11. tábori vadászszázalóhoz került, 1876. XI. 1-től a vezérkarhoz vezényelték, 1877-ben főhadnaggyá léptették elő. 1878/1879-ben részt vett a boszniai hadjáratban, majd 1882-ben a dél-dalmáciai lázongások leverésében. 1887. X. 17-től a vezérkar hadműveleti részlegén nyert beosztást, 1887. XI. 1-től vezérkari őrnaggyá léptették elő. 1888. IX. 10-től a katonai akadémia tanára, 1890. V. 1-től vezérkari alezredes, 1892. X. 10-től a cs. és kir. 93. gyalogezredhez került, 1893. V. 1-től ezredes, 1895. X. 16-tól a cs. és kir. 1. (Troppau-i) gyalogezred parancsnoka, 1899. IV. 9-től az 55. (trieszti) gyalogos dandár parancsnoka, 1903. IX. 8-tól a 8. (Innsbruck) gyaloghadosztály parancsnoka, 1903. XI. 1-től altábornagy. 1906. XI. 18-tól az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erőinek vezérkari főnökévé nevezték ki. 1908. XI. 1-től táborvezér, 1908. XI. 15-től gyalogsági tábornok, 1911. XII. 3-tól a hadsereg főszemlélője, 1912. XII. 12-től ismét a hadsereg vezérkari főnöke lett. 1915. VI. 23-tól vezérezredes, 1916. XI. 25-től táborvezér, 1917. III. 1-től a Conrad-hadseregszövetség parancsnoka, s egyúttal ugyanezen a napon távozott a hadsereg vezérkari főnöki posztjáról. 1917. X. 25-től a Katonai Mária Terézia Rend kancellárja, 1918. VII. 15-én felmentették hadseregszövetség-parancsnoki beosztásából és a testőrgárdák ezredesévé nevezték ki, 1918. XII. 1-én nyugállományba helyezték.

¹⁴ AFFLERBACH (2002): 769-785.; erre vonatkozóan lásd még: Gian Enrico RUSCONI: *Das Habsburgspiel des Jahres 1915. Warum sich Italien für den Eintritt in den Ersten Weltkrieg entschied*. IN: Johannes HÜRTER, Gian Enrico RUSCONI (Hg.): *Der Kriegseintritt Italiens im Mai 1915*. München, 2007.

¹⁵ Alberto Pollio (Caserta, 1852. IV. 21-1914. VII. 1., Torino): olasz tábornok, az 1908 és 1914 között olasz hadsereg vezérkari főnöke. Pollio rendíthetetlen híve volt a német-olasz szövetségnek, s ennek érdekében a német vezérkarral közösen kidolgozták a Franciaország elleni közös német-olasz katonai hadműveletek tervét. Váratlan halálát követően Luigi Cadorna vette át vezérkari főnöki posztot.

kezzen a várható orosz támadás feltartóztatásához.¹⁶ Mindezek ellenére, amikor 1914 júliusában a való élet produkálta az elméleti felvetést, nem az olasz hadvezetés, hanem az olasz politikai elit mondta ki a döntő szót.

Katonai egyezmények

Ha a háború 1914-es kezdetét vesszük közelebből is szemügyre, úgy tűnhet, mintha a szövetségi rendszer(ek)ből és a korábban aláírt megállapodásokból következő automatizmusok szerint történt volna minden, s emellett természetesen a szükséges hadászati stratégiákat is a lehető legrészletesebben kidolgozták. Ám ez távolról sem volt így. Mindkét nagy szövetségi rendszer esetében kijelenthetjük, hogy a hadászati tervezés számított valamennyi szövetségi rendszer leggyengébb láncszemének. A keretfeltételeket ugyan meghatározták, ám a kölcsönös bizalmatlanság olyan méreteket öltött, hogy stratégiai terveit illetően egyik érintett fél sem engedett kellő mértékű bepillantást a vele szövetséges hadvezetésnek. Ez a megállapítás éppen úgy vonatkozik a hármass- és Kettős- szövetségekre, vagyis Franciaországra, Nagy-Britanniára és az Orosz Birodalomra, mint a Kettős- és Hármasszövetség tagjaira, Németországra, az Osztrák-Magyar Monarchiára és Olaszországra is.

Németország csak ködös bepillantást biztosított Olaszországnak a német vezérkar Franciaország ellen vívandó háborús terveibe. Olaszország Ausztria-Magyarország esetében is így járt: nem ismerhette meg az osztrák-magyar operatív elképzeléseket. Itália is így tett a Dunai Monarchia vonatkozásában. A k.u.k. hadsereg vezérkari főnöke nem ismerhette meg a hármasszövetségi szerződést és a szerződés bizonyos részeit illetően csak a világháború után megjelentetett szövegből szerezhette tudomást.¹⁷ A „régí” Kettősszövetséget katonai értelemben visszafogottság jellemezte, s ennek következtében a szerződő felek csak homályos információkat nyújtottak egymásnak. Sem a felvonulási és haditervek részleteibe nem avatták be a másik felet, sem a hadműveleti tervek vonatkozásán nem kötöttek megállapodásokat. A Kettősszövetség tagjai – különös módon – figyelmen kívül hagyták a kor realitását: a stratégiai helyzet 1907/1908-tól kezdve olyan mértékben megváltozott, amely összeegyeztethetetlen volt az 1879/1882-ben helytálló gondolkodásmóddal.¹⁸

Oroszország és Nagy-Britannia között 1907-től kibontakozó közeledés révén a Kettős- és Hármasszövetség tagjainak egy német-francia konfliktus esetén számolnia kellett az orosz részvétellel, valamint azzal, hogy a Kettősszövetség Oroszországgal szembeni háborúja során Nagy-Britannia is be-

¹⁶ RUSCONI (2007): 25s. k.

¹⁷ Franz Conrad von HÖTZENDORF: *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918*. 5 kötet, Rikola Verlag, Wien-Berlin-Leipzig-München, 1921-1925, 1. kötet, 1921, i. m. 43.

¹⁸ Manfred RAUCHENSTEINER: *Die Entwicklung der Kriegstheorie von 1814 bis 1914*. IN: *International Commission of Military History*, Madrid, 1992. 83.

kapcsolódik a küzdelembe. Az újonnan számításba veendő tényezők közé tartozott az is, hogy a brit flotta a Földközi-tengeren is felvonul, s ez elsősorban Itáliára nézve járt következményekkel. A brit haditengerészet erejéből kiindulva feltételezhető volt, hogy Itália mindent el fog követni, hogy Nagy-Britanniát ne tegye ellenségévé. Azt is meg kellett fontolni, hogy a nagy gyarmati birodalmak bevonása és a nemzetközi hajózási útvonalak ellenőrzése miként hathat a nagy európai háborúra. Az újonnan felmerült kérdések azonban köszönő viszonyban sem voltak a hagyományos felvonulási tervekkel.¹⁹ Emiatt át kellett volna értékelni a stratégiai szempontokat, amelyre újra és újra kísérletet is tettek, ám az Osztrák-Magyar Monarchia még kezdeményezési szinten sem próbálkozott meg ezzel. Ezért a Kettős- és Hármasszövetség stratégái megragadták a hagyományos kontinentális gondolkodásmódnál és a korlátozott hadműveleti terveken kívül semmi mással nem alapozták meg, erősítették meg saját katonapolitikai gondolkodásmódjukat.²⁰ Ez a megállapítás azonban nem csupán a katonai tervezésért felelős vezérkari főnökére, Franz Conrad von Hötzendorfra, hanem a Monarchia meghatározó politikai elitjére is vonatkozik, amely szinte csak egy Európara koncentráció látásmódot tudott képviselni.

Plans of Austro-Hungarian and German General Staffs

A Német Császárság és az Osztrák-Magyar Monarchia számára egy háború katonai kérdései az 1891-es orosz-francia szövetség, valamint az ezt kiegészítő 1892/1893-ban aláírt katonai egyezmény óta kizárólag egy kétfrontos háború formájában jelent meg. Erre reagálva a német vezérkar kidolgozta a vezérkari főnök, Alfred von Schlieffen gróf nevét viselő haditervet, amely a német érdekeket figyelembe véve úgy kalkulált, hogy a német haderő súlypontját egyértelműen a nyugati hadszíntérre koncentrálván előbb legyőzi Franciaországot és Oroszországgal szemben defenzív módon lép csak fel, majd a nyugati győzelem kivívását követően – az ott felszabaduló erőket keletre átdobva – támadó hadjáratot indít az orosz féllel szemben.

A Schlieffen-terv alapját a német vezérkari főnök azon kétségei képezték, hogy képes lesz-e a Kettősszövetség hadereje az orosz hadsereget az ún. *'lengyel zsák'* bekötésével legyőzni. Ez a körülmény vette rá arra Schlieffent, hogy a német hadsereg a majdani háborúban a döntést ne keleten, hanem nyugaton próbálja meg kivívni.²¹ Ausztria-Magyarországon értetlenség fogadta ezt a né-

¹⁹ RAUCHENSTEINER (1992): 83.

²⁰ Ezen váddal illeti a Központi Hatalmak stratégiát Hans Jürgen Pantenius is. PANTENIUS (1984): 465sk.

²¹ Eberhard KESSEL: *Moltke*. Stuttgart, 1957. 711. – A Schlieffen-terv radikális mértékben szűkítette az addig meglehetősen rugalmas tervezés lehetőségeit. A Schlieffen-tervet Gerhard Ritter történész alapos elemzésnek vetette alá, s munkájában hangsúlyozta, hogy a terv rendkívül nagy kockázatokat foglalt magában, s „annak sikere számos tényező szerencsés együttállásá-

met tervet, amely ellen már Conrad elődje, Friedrich von Beck-Rzikowsky vezérkari főnök is határozottan állást foglalt.²² Mindez a magas szintű katonai kapcsolatok szinte teljes megszakításához vezetett Németország és Ausztria-Magyarország között.²³ 1906-ig a két fél nem is közeledett egymáshoz, s a két vezérkari főnök sem tárgyalt egymással.

Némi enyhülés és közeledés csak az új vezérkari főnökök hivatalba lépését követően történt. Németországban Helmuth von Moltke, Ausztria-Magyarországon pedig Conrad kinevezésével kezdődött egyeztetés a két szövetséges vezérkar között.²⁴ A közeledést nagymértékben erősítette az 1908-as annexiós válság, s Conrad vállalta magára a kezdeményező szerepet. 1909 elején felvázolta a Kettősszövetség politikai helyzetét, s ebben a dokumentumban, mint várható ellenfeleket, Franciaországot, Oroszországot, Szerbiát és Montenegrót sorolta fel.²⁵ Conrad ekkor Bulgária, Görögország és Törökország magatartását kiszámíthatatlan ítélte, míg Olaszország – véleménye szerint – semleges maradna, s Románia a Hármas-, illetve a Kettősszövetség oldalán belépne a háborúba. A felsorolt országok mellett Conrad nem foglalkozott Nagy-Britanniával, melyről a vezérkari főnök ekkor nem fogalmazott meg határozott álláspontot. A memorandum egyik fő kérdése azonban az volt, hogy ki ellen kellene a főcsapást végrehajtani. Conrad elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy milyen gondokkal szembesülne a Monarchia, ha háborúba keveredne Szerbiával, s Oroszország egy későbbi időpontban lépne be ebbe a küzdelembe. Moltke azonnal válaszolt és felhívta a figyelmet az akkor érvényes Schlieffen-tervre. A német vezérkari főnök úgy vélte, mindegy, hogy mi történik, egy szövetségesekre vonatkozó kétfrontos háború esetén Németország először Franciaországot győzi le, s csak aztán fordul Oroszország ellen. Emellett leszögezte, hogy Ausztria-Magyarországnak akkor is képesnek kell lennie Oroszország fel-

től” függött. L. erre vonatkozóan: Gerhard RITTER: *Der Schlieffen-Plan. Kritik eines Mythos*. München, 1956. 47-48., ill. 68.

²² Friedrich von Beck-Rzikowsky (Freiburg/Breisgau, 1830. III. 21-1920. II. 9., Bécs): osztrák-magyar tábornok. 1846-tól szolgált a császári hadseregben. 1848. VI. 16-tól hadnagy az 59. gyalogezredben, 1874-ben a császár főszárnysegédjévé nevezték ki. 1881-1906 között a Monarchia vezérkari főnöke. 1889. I. 1-től tábornagy, 1906. X. 27-től az 1. arcier-testőrgárda kapitánya, majd 1916. II. 26-tól vezérezredes. 1917. I. 21-én rendelkezési állományba helyezték.

²³ Lothar HÖBELT: *Schlieffen, Beck, Potiorek und das Ende der gemeinsamen deutsch-österreichisch-ungarischen Aufmarschpläne im Osten*. IN: *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, Heft 2, 1984. 21skk.

²⁴ Helmuth Johannes Ludwig von Moltke (Gersdorff, 1848. V. 25-1916. VI. 18., Berlin): német tábornok, vezérkari főnök, Helmuth Graf von Moltke tábornagy unokaöccse. 1870-től hivatásos tiszt, 1891-1896 között II. Vilmos császár szárnysegédje, 1904-től a Nagyvezérkar főszállásmestere és Alfred von Schlieffen tábornagy vezérkari főnök helyettese. 1906. I. 1-től a német fegyveres erők vezérkari főnöke, 1906. X. 16-tól gyalogsági tábornok, a megelőző háború híve. 1914-től vezérezredes. A marnei csatavesztés következtében 1914. IX. 14-én a hadműveletek vezetését át kellett adnia Erich von Falkenhaynnek, posztjáról hivatalosan 1914. XI. 3-án távozott. 1914. XII. 30-tól az ún. tartalék vezérkar élén az élelmezésgazdaság katonai felügyeletét látta el.

²⁵ HÖBELT (1984): 3skk.

tartóztatására, ha főerői a Balkánon küzdenek, s ez egészen a szerb haderő felett aratott győzelemig igaz. A német hadvezetés részéről ez évek óta az első egyértelmű állásfoglalás volt. Conrad azonban nem érte be ennyivel. Pontosításokat kért, s így két dolgot is sikerült elérnie. Egyrészt Conrad egyértelműen jelezte a Monarchia készségét arra vonatkozóan, hogy a dualista állam kész magát alávetni a Schlieffen-, ill. Moltke-tervnek. Másrészt, a szövetségi szerződésből adódó kötelezettségek abban az esetben is érvénybe lépnek, ha Németország, vagy az Osztrák-Magyar Monarchia lenne a támadó fél.²⁶ Ez rendkívül fontos pillanat volt, mert ezzel egyértelműen módosult az eredetileg defenzív alapokra helyezett Kettősszövetség.

Mindezek mellett az erőviszonyok is megváltoztak, méghozzá a Kettősszövetség hátrányára. Oroszország az 1904/1905-ös orosz-japán háborúban elszenvedett vereséget és annak következményeit – a vártnál gyorsabban – heverte ki. Ennek is köszönhetően egyértelmű volt, ha Ausztria-magyarország háborúba keveredne Szerbiával, az orosz haderő nem nézne tétlenül a küzdelmet. Ezt a Kettősszövetség politikai és katonai elitjének kénytelen-kelletlen tudomásul kellett vennie. A korábbi stratégiai tervek újragondolása kényszerként jelentkezett a két Balkán-háborút követően. Szerbia szembeötlő mértékben megerősödött, ám az osztrák-magyar stratégiák azt feltételezték, hogy az új szerzemények integrációja még éveket vehet igénybe, valamint a szerb hadsereget sem kell azonnal kétszer erősebbnek tartani, mint korábban. Ezzel párhuzamosan Románia viszonylatában is változás állt be, méghozzá azáltal, hogy Románia már nem kívánt a Hármasszövetség oldalán háborúba lépni, de még csak pozitív semlegesként sem segíteni. Ez azt jelentette, hogy a román haderővel már nem lehetett számolni, amely a korábbi elképzelések szerint pusztán jelenlétével is jelentős ellenséges, akár orosz, akár szerb erőket köthetett volna le. Mindezen tényezők ellenére a német, illetve az osztrák-magyar hadvezetés nem változtatott az egyszer már kidolgozott elképzeléseken. A német hadvezetés csak egy homályos utalást tett arra, hogy egy gyors orosz hadba lépés esetén a német keleti-hadsereg a Galíciából kiinduló osztrák-magyar hadjárat támogatására támadást indítana a Narew folyón keresztül.²⁷ A német ve-

²⁶ L. erre vonatkozóan: HÖTZENDORF (1923): 4. köt. továbbá: PANTENIUS (1984); valamint Manfred RAUCHENSTEINER: *Zum „operativen Denken“ in Österreich 1814-1914*. IN: *Österreichische Militärische Zeitschrift* (ÖMZ.), Jg. 1974. 121-127., 207-211., 285-291., 379-384., 473-478.; Jg. 1975. 46-53.

²⁷ L. erre vonatkozóan: HÖTZENDORF (1923): 4. köt. 625-626.; A Narew folyón keresztül indítandó német támadás a világháború során aztán konkrétan is megfogalmazódott. A háború alatt, már 1914. szeptember legelején Siedlce város irányába történő német előretörés foglalkoztatta leginkább a legfelsőbb k.u.k. hadvezetést. A Siedlce irányában indítandó német offenzíva kérdése a szakirodalmat rendkívüli mértékben foglalkoztatta, s foglalkoztatja mind a mai napig. Siedlce nevét gyakrabban Siedlec-nek írják. I. Wilhelm HEYE: „Vorstoß Siedlec“. *Die Tragödie der k.u.k. Armee im September 1914*. IN: *Militärwissenschaftliche Mitteilungen*, 66. Jg., Wien, 1935. 851-855.; Theobald SCHÄFER: *Deutsche Offensive aus Ostpreußen über den Narew auf Siedlec*. IN: *Mili-*

zérkar dokumentuma azonban sem konkrét katonai célt, sem határozott politikai célkitűzéseket nem fogalmazott meg.

A Kettős- és Hármasszövetség azonban ennél jóval súlyosabb problémákkal is küzdött. Egyik fél sem rendelkezett a szövetség haderő szerkezetére, gondjaira, szervezetére, kiképzésére és vezetési elveire vonatkozó alapos ismeretekkel.²⁸ Bécs kevesebbet tudott a német csapatok várható háborús hadrendjéről, mint a lehetséges ellenséges államok haderejének felállításáról. Ez fordítva is így volt: a német vezérkar meglehetősen alulinformált volt az osztrák-magyar seregtestek sajátosságaira vonatkozóan, s ugyanez vonatkozott az évről évre átdolgozott osztrák-magyar hadművelési tervekre is.²⁹ Erre vonatkozóan August von Cramon, német tábornok a következőket állapította meg: „Csak nagyon kevesen voltak Németországban, akik valamennyire ismerték a szövetségeseiket és haderejét. Ezért aztán érthető, hogy sokakat meglepett az, hogy vannak osztrákok, akik nem értenek németül”.³⁰ Ez a körülmény 1914 júliusáig nem bírt különösebb jelentőséggel, ám a háború alatt annál súlyosabb következményekkel járt.

A két vezérkari főnök (Conrad, Moltke) kapcsolata, a közeledés ellenére, felületes maradt. Egyikük sem foglalkozott megfelelő mélységig a politikai eseményekkel, valamint hiába egyeztettek a kontinentális hadművelési tervek keretein belül, soha nem értékelték megfelelő mértékben a stratégiai le-

tärwissenschaftliche Mitteilungen, 61. Jg., Wien, 1930. 961-976.; vagy IN: Edmund GLAISE-HORSTENAU, Rudolf KISZLING (Hrsg.): *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*. 7 köt. és 10 pótköt., Wien, 1930-1938. 1. Ergänzungshefte zum Werke; Eduard Ritter von STEINITZ: *Siedlec. Zur Frage einer Offensive der deutschen 8. Armee von Gumbinnen über Ortelsburg und den Narew*. IN: *Militärwissenschaftliche Mitteilungen*, 62. Jg., Wien, 1931. 609-617. Ezen elképzelés szerint a k.u.k. hadseregek délről, Galíciából, a német hadsereg Kelet-Poroszországból kiindulva északról fogják harapófogóba a Narewig, Visztuláig, ill. Galíciáig előrenyomuló orosz csapatokat. – Moltke vezéreztetés 1909. március 19-én írt jegyzékében erről kifejtette: „Mindazonáltal nem fogok habozni, hogy az osztrák offenzívát támogatandó, azzal egyidőben támadást indítsak. Kegyelmes Uram, ebben a jól átgondolt ígéretben teljes mértékben megbízhat. Ennek feltétele azonban, hogy a szövetséges csapatok egyidejűleg lendüljenek mozgásba, s azt minden körülmények között hajtsák végre. Ha a szövetségesek egyikének céljai végrehajtását az ellenség lehetetlenné teszi, úgy a lehető leggyorsabban értesítenünk kell egymást, mivel mindegyikünk biztonsága teljes mértékben együttműködésünktől függ. [„Dennoch werde ich nicht zögern, den Angriff zu machen, um die gleichzeitige österreichische Offensive zu unterstützen. Eure Exzellenz können sich auf diese Zusage, die reiflich überlegt ist, wohl verlassen. Bedingung dabei ist, daß die Bewegungen der Verbündeten gleichzeitig angesetzt und unbedingt durchgeführt werden. Sollte die Ausführung der Absichten einem der Verbündeten durch den Feind unmöglich gemacht werden, so ist schnellste Benachrichtigung unbedingt geboten, da die Sicherheit des einzelnen ganz vom Zusammenwirken beider abhängt.“]” – Hötzendorf (1921): 1. köt. 404.

²⁸ PANTENIUS (1984): I. köt. 470.

²⁹ Uo. 470.

³⁰ August v. CRAMON: *Unser Österreich-Ungarischer Bundesgenosse im Weltkrieg*. E. S. Mittler, Berlin, 1920. 43.; August Ritter von Cramon (Pawlau, Szilézia, 1861. IV. 7-1940. X. 19., Quaritz, Szilézia): német vezérőrnagy, majd altábornagy. 1915. I. 24-től az első világháború végéig az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnoksághoz (Armeeoberkommando – AOK) vezényelt teljhatalmú német tiszt, 1915. III. 23-tól vezérőrnagy, később altábornagy (legfőbb katonai összekötő). Hivatali ideje alatt mindvégig élvezte a német hadvezetés, valamint az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság (AOK) bizalmát.

hetőségeket és nem is alakult ki közöttük bizalmon alapuló együttműködés.

A katonai egyezmények vonatkozásában megállapítható, hogy a Kettős- és Hármasszövetség időben minél közelebb került a világháborúhoz, annál bizonytalanabb jövőképpel várhatták a Központi Hatalmak a „mind inkább remélt Nagy Háborút”. Conrad úgy vélte, amennyiben a várható háború időben minél inkább kitolódik, úgy csökkennek a Kettős- és Hármasszövetség győzelmi esélyei. A német politikai vezetés és vezérkar magatartásának köszönhetően Conrad azonban még 1914-ben is látott esélyt a győzelemre, s úgy vélte, hogy a Monarchia a siker reményében vívhat meg egy többfrontos háborút. A német történeti szakirodalom ezt úgy magyarázta, hogy Berlin a politikai ígéretekkel bőkezűen bánt – ami néha már a könnyelműség határát súrolta, ám katonai értelemben a megígért segítség egyre bizonytalanabb és értéktelenebb lett.³¹ Ami pedig a háborús tervezést illeti, az egyre nagyobb kockázatokat rejtett magában, ugyanis Berlinnek és Bécsnek is még egy szövetségessel kellett számolnia, még hozzá Olaszországgal. Olaszország az 1911/1912-es líbiai kalandját követően egyre kevésbé volt hajlandó a Kettős-, illetve Hármasszövetség oldalán háborúba lépni.

Conrad még 1914 tavaszán is a sötétben tapogatózott, ami a német haditervek számait, céljait és irányait illeti, s tájékozatlan volt azzal kapcsolatban, hogy a német hadvezetés milyen és mekkora erővel számolt a keleti hadszíntéren. Az osztrák-magyar vezérkari főnöknek nem sikerült elérnie, hogy a német hadvezetés kötelező erejű ígéretet tegyen a keleti hadszíntéren történő közös fellépésre és megnevezze a keleti német haderőre vonatkozó pontos számokat. A német vezérkar ezeket a hiányosságokat azzal próbálta meg ellensúlyozni, hogy újra és újra megnyugtatta és bátorította a k.u.k. haderő vezetését, ugyanis von Moltke attól tartott, ha Ausztria-Magyarország valóban tudatában lenne a keleti hadszíntér hadműveleteinek rendkívül bizonytalan esélyeivel, akkor valószínűleg nem lépne fel támadólag, hanem sokkal valószínűbb módon valahol a Kárpátokban rendezkedne be védelemre. Az osztrák-magyar haderő támadó fellépése azonban alapvető feltétele volt a német nyugati hadjárat sikerének, ugyanis csak így volt esély arra, hogy a k.u.k. haderő képes a nyugati német győzelem kivívásáig a lehető legtöbb orosz erőt lekötöni.³²

Preventív háború

Mindkét hadsereg, a német és az osztrák-magyar is kétfrontos háború megvívására készült. Mindkettő haderőnek gyors győzelmet kellett kivívnia egyik hadszínterén – a német hadseregnek nyugaton Franciaországot, a Monarchia fegyveres erőinek pedig a Balkánon Szerbiát kellett legyőznie, s csak ezután

³¹ Hans MEIER-WELCKER: *Strategische Planungen und Vereinbarungen der Mittelmächte für den Mehrfrontenkrieg*. IN: *Österreichische Militärische Zeitschrift (ÖMZ)*, Sonderheft 11, 1964. 15-22.

³² A német és az osztrák-magyar hadvezetés kölcsönös egymásra vonatkozó bizalmatlanságának is betudható, hogy nem tájékoztatták a másik szövetségest minden részletre kiterjedő módon.

gondolhatott mindkét hadvezetés Oroszország legyőzésére. Mindez olyan álomvilág képét mutatta, amelyet az érintett vezérkarok vázoltak fel. Ebben az esetben a gyorsaságnak kellett a pontos tervezést helyettesítenie. Ebben a vonatkozásban azonban nem érzékelhető lényegi különbség a szövetséges, de még az ellenséges haditervekben sem.

Franz Conrad von Hötzendorf már évek óta sürgetett egy preventív háborút, amellyel a Monarchia helyreállíthatta volna tekintélyét a Balkánon, ám ezzel nem volt egyedül.³³ Az osztrák-magyar tábornokok közül többen is ugyan-ezen véleményen voltak, miszerint egy államnak preventív háborút kell indítania, ha kizárólag katonai hadművelet segítségével akadályozhatja meg jövőbeni esélyeinek, lehetőségeinek további romlását. Ez az elképzelés sem volt új, hiszen Carl von Clausewitz alapművében ezt már megfogalmazta.³⁴

Ilyen és egyre újabb nehézségek után következett be az az esemény, amely végül a Nagy Háború kirobbanásához vezetett.

A merénylet

Az osztrák-magyar trónörökös és felesége 1914. június végén látogatást tett a Monarchia déli tartományában, Bosznia-Hercegovinában, ahol a k.u.k. XV. és XVI. hadtest megkezdte rendes évi hadgyakorlatát, amikor is a XV. hadtest két hadosztálya a Hercegovina határán fekvő Szt. Iván-nyereg térségében védekezésre rendezkedett be, s a XVI. hadtest két hadosztályának kellett itt támadást indítania. Ferenc Ferdinánd főherceg a hadgyakorlat június 27-i befejezését kívánta megtekinteni. A trónörökös nem csupán azért kívánt Bosznia-Hercegovinába utazni, hogy meglátogassa az új tartományt és a csapatokat, hanem azért is, hogy személyesen is találkozzon a tartomány katonai kormányzójával, Oskar Potiorek tábornaggal.³⁵

A főherceg ugyanis Potioreket szemelte ki Conrad utódjának, s figye-

³³ HÖTZENDORF (1921): 1. köt. 538skk.; Conrad a preventív háborúra vonatkozó elképzeléseit többször is kifejtette, ennek egyik írásos lecsapódása az 1907. december 31-én írt emlékirata (*Denkschrift vom 31. Dezember 1907.*) I. HÖTZENDORF (1921): 1. köt. 534-551.

³⁴ Carl von CLAUSEWITZ: *Vom Kriege*. 8. Buch, 5. Kapitel, 18. Auflage, Bonn, 1973. 984.

³⁵ Oskar Potiorek (Bleiburg, 1853. XI. 23-1933. XII. 17., Klagenfurt): osztrák származású k.u.k. tábornagy. 1871. szeptembertől a katonai műszaki akadémia elvégzését követően hadnagyként került a 2. műszaki ezredhez. Ezt követően vezérkarnál szolgált, 1892. III. 15-től lett a vezérkar hadműveleti irodájának főnöke, majd 1902. XII. 21-től a vezérkar helyettes főnöke. 1903. V. 1-től előléptették altábornaggyá, 1906. XI. 20-án azonban felmentették beosztásából. 1907. IV. 27-től lett a III. hadtest parancsnoka és Graz vezénylő tábornoka. 1908. XI. 1-től tábornagy, 1910. IV. 16-től hadseregszemlélő, 1911. V. 10-től hadseregszemlélő és Bosznia-Hercegovina katonai kormányzója. 1914. VIII. 6-től a k.u.k. 6. hadsereg parancsnoka, majd augusztus 21-től a balkáni k.u.k. haderők főparancsnoka. 1914. XII. 23-án az elszenvedett kudarcok miatt felmentették, 1915. I. 1-én pedig nyugdíjazták. Rendkívül vitatott egyéniség, akit hosszú éveken keresztül a „vezérkar jövőbeni főnökének” tekintettek, ám Ferenc Ferdinánd szarajevói látogatásakor elégtelen biztonsági intézkedéseket léptetett életbe és aztán 1914-ben a Szerbia ellen vezetett mindegyik hadjáratban kudarcot vallott.

lemmel akarta kísérni, miként tevékenykedik, mint magasabb parancsnok. Mindezek mellett a főhercegi látogatást demonstrációnak is szánták. Potiorek azon a véleményen volt, hogy a Monarchiának erőt kell mutatnia.

A látogatás azonban még 1914 tavaszán is kérdéses volt, mivel az uralkodó egészségi állapota megrendült, s nem lehetett tudni, hogy az idős császár felépül-e, így a kijelölt trónörökösnek Bécsben kellett maradnia. Ferenc Ferdinánd látogatása nem az első volt, amelyen az uralkodócsalád tagjai részt vettek a dualista állam déli tartományában. Ezzel az úttal is a birodalom egységét kívánták demonstrálni. Az utazás okaként említett hadgyakorlat sem tekinthető rendkívülinek, ugyanis a főherceg 1909-től a csapatok főfelügyelőjeként az idős császárt helyettesítve vett részt a hadgyakorlatokon. Ezzel párhuzamosan a 20. század első évtizede során elkövetett merényletkísérletek miatt megfelelő biztonsági intézkedéseket kellett foganatosítani.³⁶ Így a látogatással kapcsolatban sem politikai, sem katonai szempontok alapján nem merült fel kifogás. Sem a Bosznia-Hercegovina civil közigazgatásáért felelős közös pénzügyminiszter, Leon Ritter von Biliński, sem a tartományt helyben irányító, a politikai és katonai ügyekért felelős tartományi kormányzó, Oskar Potiorek nem adott hangot aggályainak. Sőt, nagyon örvendetesnek tartották, hogy a főhercegi pár igent mondott a sarajevói meghívásra.³⁷

A sarajevói merénylettel kapcsolatban is megállapítható, hogy az utókor – élve az események ismeretének előnyével – számos olyan esetre hívta fel utólag a figyelmet, amelyek a merényletkezhez kapcsolódó eseményeket akár teljesen más szemszögből, sokszor a valóságot is fegyelmen kívül hagyva, mutatja be magát a merényletet és annak előzményeit, valamint nem ritkán következményeit is. Ezzel együtt is megállapítható, hogy számos fenntartás és aggodalom kísérte a főhercegi pár boszniai látogatását. Ez nem jelent semmi rendkívülit, hisz prominens személyiségek útjainak mindig is velejárái voltak az ilyen típusú figyelmeztetések, aggodalmak.

A szakirodalom, megvizsgálva a figyelmeztetéseket, az aggályokat, arra a következtetésre jutott, hogy azok nem lépték át azt a mértéket, amely alapján feltételezni lehetett volna: a veszély nagyobb a megszokottnál.³⁸

³⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia magas beosztású személyiségei ellen 1902-ben, 1906-ban és 1910-ben is kíséreltek meg merényletet. Az 1914. június 28-i merényletre vonatkozóan l. Friedrich WÜRTHLE: *Die Spur führt nach Belgrad. Die Hintergründe des Dramas von Sarajewo 1914.* Wien-München-Zürich, 1975.

³⁷ Leon Ritter von Biliński (Zaleszczyki, Galícia, 1846. VI. 15-1923. VI. 14., Bécs): lengyel származású osztrák-magyar politikus, diplomata. 1895-1899 között osztrák pénzügyminiszter, 1897. XI. 30-tól 1909. II. 15-ig az Osztrák-Magyar Bank kormányzója, 1900-tól az osztrák birodalmi gyűlés felsőházának örökös tagja, 1909. II. 15-től 1911. I. 9-ig ismét osztrák pénzügyminiszter, 1912. II. 20-tól 1915. II. 7-ig a Monarchia közös pénzügyminisztere, s ezen beosztásának köszönhetően egyúttal Bosznia-Hercegovina polgári kormányzója, 1915. II. 7-én nyugdíjazták, majd 1919-ben Pilsudski Lengyelországba hívta, ahol 1919. augusztus-decemberben a Padarewsky-kormányban pénzügyminiszter. Majd visszatért Bécsbe, ahol 1920-tól a Lengyel-Osztrák Bank elnöke volt.

³⁸ L. erre vonatkozóan Friedrich WÜRTHLE: *Dokumente zum Sarajewoprozess. Ein Quellenbe-*

Az utókor számos elméletet gyártott arra vonatkozóan, hogy milyen „tényező” játszhattak közre abban, hogy a trónörökös és feleségét meggyilkolták. Az ilyen elméletek kiötlői nem kevés szimbolikát véltek abban a tényben felfedezni, hogy a merénylet napja június 28-a volt, mivel ez a nap a szerb nép tudatában a nemzeti összetartozás, megmaradás, együvé tartozás napja, így az összeesküvők az erre a napra szervezett trónörökösi látogatást külön provokációnak tartották.³⁹ A kutatásnak azonban sikerült rámutatnia egy olyan tényre, ami legalább ennyire fontos az utókor megítélése szempontjából. Ez pedig az, hogy 1914. június végén a merénylők számára teljesen közömbös volt, hogy ki érkezik Szarajevóba, csak az volt fontos, hogy a Bécsből érkező prominens személyiség merénylet célpontjává váljék.⁴⁰

A merénylők kevésbé gondoltak Murád szultán meggyilkolásának napjára, sokkal inkább emlékeztek Bogdan Žerajić szerb összeesküvőre, aki 1910-ben sikertelen merényletet kísérelt meg Bosznia-Hercegovina tartományi kormányzója ellen.⁴¹ Mindezek mellett azt is meg kell említeni, hogy Szent Vitus napja Bosznia-Hercegovinában nem számított ünnepnapnak, s a tartomány nagy többségét jelentő muzulmán bosnyákoknak és katolikus horvátoknak nem volt semmi okuk arra, hogy csatlakozzanak a szerb nacionalisták szélsőséges megmozdulásaihoz. Mindezek mellett maguk a merénylők is csak mellékesen említették meg Szent Vitus napját, mivel a merénylet tervezése már jóval azelőtt elkezdődött, még mielőtt egyáltalán eldőlt volna a főhercegi látogatás időpontja. A trónörökös boszniai látogatását, s annak idejét sokkal inkább az a körülmény határozta meg, hogy a XV. és XVI. hadtest manőverére mikor kerül sor, s ebben pedig elsősorban a megszemlélni kívánt csapatok kiképzésének szintje, valamint az időjárás tényezői játszottak döntő szerepet. A szarajevói látogatásra, pedig csak a hadgyakorlat befejezését követően kerülhetett sor.

A merénylet aztán olyan következményekkel járt, amivel talán maguk a

richt. IN: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*. Ergänzungsband 9, Wien, 1978.

³⁹ Szent Vitus napja a szerb ortodox egyház egyik fontos ünnepe, amikor is a szerb nemzet az első rigómezei csata napjára (Gergely-naptár szerint: 1389. VI. 28.) emlékezik.

⁴⁰ L. erre vonatkozóan WÜRTHLE (1975): 192skk.

⁴¹ A szerb egyetemista Bogdan Žerajić (Nevensinje, 1886. II. ?-1910. VI. 15., Szarajevó) 1910. VI. 10-én ötször rálőtt Marijan Varešanin k.u.k. tábornokra, de ő túlélte a támadást. A sikertelen támadáskísérelt után a merénylő öngyilkosságot követett el. Gavriilo Principre rendkívül lelkesítőleg hatott Žerajić tette, akinek a sírját is felkereste Princip, s megesküdött, hogy egy hasonló tettel fog „tisztelegni” emléke előtt. Marijan Freiherr Varešanin von Vareš (Gunja, 1847. II. 1-1917. IV. 22, Bécs): horvát nemesi származású k.u.k. tábornok. A fiumei kadétiskolát követően elvégezte a bécsújhelyi katonai akadémiát, 1866. VIII. 19-től a 78. gyalogezred hadnagyaként kezdte meg csapatszolgálatát. 1869-1871-ben a bécsi Hadiiskola befejezését követően vezérkari pályafutás. 1909. III. 7-től a szarajevói XV. hadtest parancsnoka, s ezzel együtt Bosznia-Hercegovina katonai kormányzója, 1909. VII. 29-től csapatfőfelügyelő, amely beosztást megérdemeltnek találta, s ezért 1909. X. 7-től a hadtestparancsnoki beosztást Moritz Ritter von Auffenberg altábornagy vette át tőle. Ettől függetlenül továbbra is tevékenyen részt vett a tartományi közigazgatásban. Az 1910-es sikertelen merénylet után Varešanin tábornok kérvényezte nyugdíjazását, s 1911. V. 10-től nyugállományba helyezték.

szervezők, illetve végrehajtók sem számoltak. A merényletben résztvevők közül hatan boszniai szerbek, egy pedig hercegovinai muzulmán bosnyák volt.⁴² A szervezésben meghatározó szerepet játszott az Egyesülés vagy halál (Ujedinjenje ili smrt - UiS) elnevezésű szerb titkos társaság, amely kapcsolatban állt a szerb katonai hírszerzés vezetőjével, Dragutin Dimitrijević ezredessel (Apis), s ezt a tényt a merénylet után beindult nyomozás is szerette volna egyértelmű bizonyítani.⁴³ Dimitrijević természetesen azzal nem számolt, hogy az osztrák-magyar trónörökös ellen végrehajtott sikeres merénylet háborúhoz vezet, ugyanis ennél jóval szerényebb célokat fogalmazott meg. A szerb ezredes csupán egyértelmű jelzést kívánt adni a Monarchia délszlávjainak, s egyúttal nyomás alá kívánta helyezni a szerb kormányt. Ugyanis, ha Belgrád további engedményeket tesz Bécsnek, az Szerbiának a Monarchia délszlávjaira gyakorolt befolyásába került/kerülhetett volna. Dimitrijević ezredes legalábbis így vélekedett. Azzal azonban tisztában volt, hogy a Béccsel szemben folytatott keményebb fellépés előbb utóbb háborúhoz vezet.

Ultimátum, hadüzenet

A trónörökös elleni merényletet követően megindult a központi hatalmak és az antant közötti, valamint a szövetségeken belüli politikai egyeztetés. Ausztria-Magyarországon elérkezettnek látták az időt, hogy leszámoljanak a már évek óta gondot okozó Szerbiával. A háborús párt is a háború mellett érvelt. A Monarchia katonai fellépésének útjában a német támogatás

⁴² 1914. június 28-án, az akkor Bosznia-Hercegovinát meglátogató Ferenc Ferdinánd főherceget, osztrák-magyar trónörökösét és feleségét, Sophie von Hohenberg hercegnőt a tartomány székvárosának, Sarajevónak Appel-rakpartján Gavrilo Princip boszniai szerb diák meggyilkolta. A merényletben, amelynek szervezésében a szerb, jórészt katonatisztek tömörítő Fekete Kéz (Crna ruka) titkos szervezet tevékeny részt vállalt, heten vettek részt. A boszniai muzulmán Mohamed Mehmedbasić kivételével a merénylet minden résztvevőjét elfogták, s az 1914. október 12-28-ig tartó tárgyaláson a sarajevói katonai bíróság ítéletet hirdetett. – SZIJJ Jolán - RAVASZ István: *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs.* Budapest, 2000. 630-631.; A merénylet utóéletéhez kapcsolódott a Banja Luka-i felségárulási per. Ebben 151 vádlottal szemben jártak el, s azzal gyanúsították őket, hogy nagyszerb titkos szervezetekkel állnak kapcsolatban vagy azok tagjai. A főtárgyalás 1915. november 3-tól 1916. március 14-ig tartott és 91 vádlott elítélésével végződött. Három halálra ítélték, ám az uralkodó mind a három elítéltet kegyelemben részesítette. A királyi szerb hadvezetés is leszámolt a merényletben kompromittálódott katonai vezetőivel. A merénylet szervezését irányító Fekete Kéz vezetőit a szerb hadbíróóság 1916-1917 folyamán letartóztatta, majd Dragutin Dimitrijević vezérkari ezredest és két társát 1917. június 26-án Szalonikiben kivégezték. – Stefan Sarkotić von LOVCEN: *Der Hochverrats-Prozess von Banja-Luka.* Berliner Monatshefte, Jg. VII/1929, 30-47.

⁴³ Dragutin Dimitrijević [Apis, Bika] (Belgrád, 1876. VIII. 17-1917. VI. 26., Szaloniki): szerb vezérkari ezredes. 1898-tól hadnagy, 1906-1907-ben Berlinben tanult, 1910-1912-ben a belgrádi lovas hadosztály vezérkari főnöke, 1913-1915-ben a Vezérkar hírszerző osztályának vezetője, valamint 1910-1914 között a belgrádi katonai akadémia tanára. Jelentős szerepe volt a szerb hadsereg újjászervezésében, valamint 1914-ben a sarajevói merénylet megszervezésében és irányításában, amellyel politikai ellenlábas, Nikola Pašić miniszterelnök pozícióit akarta gyengíteni. A szaloniki perben tett vallomásaiban elismerte szerepét az osztrák-magyar trónörökös meggyilkolásában, ám a Sándor regens elleni állítólagos merénylet tervéért ítélték halálra.

kérdése, s a közös minisztertanácson gróf Tisza István magyar miniszterelnök elutasító magatartása állt.⁴⁴ A kialakult politikai, ún. júliusi válság alatt a Monarchia szinte belekényszerítette magát egy olyan helyzetbe, amelyből nem volt kiút, s amelyet 1914. július 28-án Szerbiának átadott hadüzenete zárt le.⁴⁵ A hadüzenetig vezető úton fontos állomás a Szerbiának 1914. július 23-án átadott ultimátum. Az a nap, amikor Ausztria-Magyarországnak választ kellett kapnia a belgrádi vezetéstől a 48 órás határidővel átadott diplomáciai jegyzékre, amint arra a belgrádi nagykövet, báró Wladimir von Giesl visszaemlékezett, egy rendkívül forró nap volt.⁴⁶ A közös külügyminisztertől, gróf Leopold Berchtoldtól kapott egyértelmű utasítás értelmében, kizárólag a feltétel nélküli elfogadás esetén volt helye a további tárgyalásoknak. Az Osztrák-Magyar Monarchia így 1914. július 25-én megszakította diplomáciai kapcsolatait Szerbiával, majd július 28-án, egy hónappal a szarajevói merénylet után, hadat üzen a kis balkáni államnak.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia és legfőbb szövetségese a háború kirobbanása előtt politikai, katonapolitikai és stratégiai értelemben nem tett meg mindent azért, hogy hadereje kellő felkészültséggel nézhessen szembe az olyannyira várt háborúval.

Az osztrák-magyar hadsereg

Ausztria-Magyarország lélekszáma 1910-ben elérte az 52 milliót,⁴⁷ s a jövőbeni ellenfelekkel szemben, csupán 48 gyaloghadosztállyal rendelkezett. Európa más államaival egybevetve, az ottani arányokat figyelembe véve, könnyen kiszámítható, hogy a kettős Monarchia, hasonló erőfeszítések ese-

⁴⁴ Az 1914. július 1-i I. és 1914. július 8-i II. Tisza-memorandum.

⁴⁵ A szarajevói merénylettől a világháború kirobbanásáig eltelt bő egy hónapról, az ún. júliusi válságról bőséges irodalom született. – Walter GOLDINGER: *Österreich-Ungarn in der Julikrise 1914*. IN: *Österreich am Vorabend des Ersten Weltkrieges*. Hg. von Institut für Österreichkunde, Graz-Wien, 1964. 48-62.; GALÁNTAI József: *Stefan Tisza und der Erste Weltkrieg*. Österreich in Geschichte und Literatur, Jg. 8/1964. 465-477.; Robert A. KANN: *Kaiser Franz Joseph und der Ausbruch des Weltkrieges* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 274. Bd., 3. Abhandlung), Wien, 1971.

⁴⁶ Wladimir Freiherr Giesl von GIESLINGEN: *Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient. Aufzeichnungen*. Berlin, 1927. 271.; báró Wladimir Giesl von Gieslingen (Pécs, 1860. II. 18-1936. IV. 20., Salzburg): osztrák-magyar lovassági tábormok, diplomata. 1879-ben a katonai akadémiáról kikerülve a 2. ulánus ezredhez osztották be. 1888-tól különböző katonadiplomáciai posztokat töltött be. 1909. XII. 17-én Montenegroba akkreditált rendkívüli követként és teljhatalmú miniszterként kivételes eljárás folyamán átvették a diplomáciai testületbe. 1913. XII. 5-től a Monarchia belgrádi követe. 1914. VII. 23-án Belgrádban átnyújtotta az ultimátumszerű jegyzéket. 1914. VIII. 15-től lovassági tábormok és a külügyminisztérium képviselője a hadsereg-főparancsnokságon (AOK). 1915. VII. 27-én nyugdíjazták, amelynek oka: szembe került a vezérkari főnökkel (Conrad), s így beosztását gróf Thurn und Valsassina követnek kellett átadnia, a külügyminisztérium második számú képviselőjének a későbbi követet, lovag Friedrich von Wiesnert osztották be.

⁴⁷ Forrás: *Militärstatistisches Jahrbuch für das Jahr 1910*. Wien 1911, az 1910-es népszámlálás adatai alapján a Monarchia népessége elérte az 51.390.223 fős lélekszámot.

tén még békeidőben, hány hadosztályt állíthatott volna fel. A Monarchia így a hadosztályok számát illetően képtelen volt meggyőző fölényre szert tenni Szerbiával és Romániával szemben. Olaszország pedig, mondhatni, nyíltan fegyverkezett a Monarchiával szemben.⁴⁸

A két Balkán-háború után átmenetileg úgy tűnt, hogy a közvetlen háborús veszély elmúlt, s így nincs szükség a Monarchia katonai költségvetésének további növelésére, sőt ellenkezőleg, inkább az ilyen irányú kiadások kurtítására is lehetőség nyílik. Ezen elképzeléseket támogatta Ferenc Ferdinánd trónörökös is, s ezért a haderő tervezett, nagymértékű kiépítéséhez és fejlesztéséhez szükséges katonai költségvetés növelésére átmenetileg gondolni sem lehetett.

Conrad azonban továbbra is arra törekedett, hogy a hadsereg erejét a lehető legnagyobbra növelje. Az újonnan elfogadott újonclétszámra és részben a már megszavazott pénzeszközökre támaszkodva dolgozta ki tervét. Legégetőbb tennivalók szerinte: 1. a gyalogság és lovasság létszámának növelése, 2. két k.k. (cs.kir.) Landwehr-lovasezred felállítása, 3. kerékpáros századok kiépítése, 4. a bosznia-hercegovinai csapatok kiépítése, 5. a tábori tüzérség fejlesztése, 6. a hegyi tüzérség kiépítése, 7. a vartüzérség modernizálása, 8. az árkászalakulat kiépítése, 9. a hidászszázalaj kiépítése, 10. a vasúti dandár kiépítése, 11. a léghajózó csapat kiépítése, 12. a táviróezred kiépítése, 13. a vonatszervezet (trén) kiépítése.

Mindezek mellett a tüzérség fegyverzete volt a legelmaradottabb,⁴⁹ ám

⁴⁸ Szerbia a két Balkán-háború előtt 2,9 millió lakost számlált, s 11 hadosztályt állított fel. A 4,3 millió Bulgária ugyanekkor 14 ½ hadosztállyal, a 7,2 millió lakosával legnépesebb balkáni ország, Románia 16 ½ hadosztállyal rendelkezett. A bukaresti békét követően a fegyverkezés még nagyobb intenzitással folyt. Románia, amelynek lakossága csupán 200.000 fővel gyarapodott, hadosztályai számát 20-ra kívánta emelni. Szerbia lakossága 1913-ban az előbb említett 2,9 millióról 4.250.000-re emelkedett, s hadserege azt a cél tűzte ki, hogy a hadosztályok számát, Romániához hasonlóan, 20-ra növeli.

⁴⁹ Az 5 (1905) M. 8 cm-es gyorstüzelő tábori ágyú a hadsereg egyetlen ágyúja volt, amely csőhátrasiklással rendelkezett, így az ágyút a tüzelést követően újbóli irányzás nélkül azonnal tölteni lehetett. Az egyéb tábori lövegek – az 1899 M. 10,4 cm-es tábori tarack és az 1899 M. 15 cm-es tábori tarack – nem rendelkeztek csőhátrasiklással, ennek következtében minden tüzelés a löveget elmozdította az irányzékából, s ezért újra és újra irányozni kellett a lövegeket. Az utóbb említett két löveg típusnál a csőhátrasiklást egy korábbi technológiai megoldás helyettesített, az ún. lövegtalpjátrasiklás. Ez kisebb tűzgyorsaságot eredményezett. Az új, acélcsővel és csőhátrasiklással ellátott 10 cm-es tábori tarackot már megszerkesztették és ki is próbálták, ám pénzhiány miatt nem indult be sorozatgyártása. A málhás hegyi tütegeket is gyorstüzelő lövegekkel kellett ellátni, ugyanis a Balkán-államok rendkívül jó és nagy határfokú francia hegyi lövegekkel rendelkeztek. Ezt a szerepet az 1905 M. 8 cm-es tábori ágyú módosított 1905/8 M. változata kellett, hogy betöltse. A csőhátrasiklás technológiájának bevezetésével a tűzgyorsaság meghatározódott, így pl. az 1899 M. 10 cm-es ágyútalp-visszasiklással felszerelt tarack percnként csupán hat lövést volt képes leadni, a csőhátrasiklással ellátott 1905 M. 8 cm-es tábori ágyú tűzgyorsasága azonban már elérte a percnkénti húsz lövést is. Emellett fontos megjegyezni, hogy a Monarchia első, csőhátrasiklással és acélcsővel felszerelt osztrák-magyar lövege a pilzeni Škoda Művek és a Műszaki Katonai Bizottság (Technisches Militärkomitee) által közösen kifejlesztett 1898 M. 24 cm-es nehézmozsár volt, s ugyancsak ez a löveg volt a Monarchia első, 1908-1909-től motorvonat vontatta ágyútípusa is. Az 1905 M. tábori ágyú azonban más országok hasonló lövegeivel összehasonlítva, 1.000-1.500 m-el kisebb lőtávolsággal rendelkezett,

szervezete megfelelt a kor követelményeinek, amely 1868-tól az első világháborúig folyamatosan változott, modernizálódott.

A Monarchia haderejének hadi hadrendjéből kiderül, hogy az egyes csapatok a mozgósítást követően mely magasabb alakulat kötelékébe kerültek, s a frontra történő kiszállítás után melyik hadosztályon, hadtesten, s végül hadseregen belül kerültek bevetésre. A részletes tagolás és sok egyéb meghatározó tényező mellett⁵⁰ azonban fontos az is, hogy az osztrák-magyar hadvezetés milyen létszámú haderő felett rendelkezett. A behívottak mellett további 66.000 önkéntes jelentkezett a hadseregbe, s így az általános mozgósítás elrendelését követően mintegy 2.900.000 polgári foglalkozású embert sorozott be a hadsereg. A Monarchia haderejének békelétszámát kerekén 36.000 tiszt és 414.000 katona jelentette, azaz összesen 450.000 fő. A mozgósításkor behívottakkal együtt a létszám 90.000 tisztre és 3.260.000 katonára emelkedett. Ebben a 3.350.000 fős létszámban természetesen minden hátországbeli alakulat, valamint még nem kiképzett katona is beleértendő. A tábori haderő élelmezési létszáma 1.800.000-2.000.000 fő közé tehető. Így a Monarchia a világháború kirobbanásakor az 51.390.223 fős összlakosságot tekintve, népességének 6,52 százalékát mozgósította.⁵¹ Ausztria-Magyarország hadereje a Szerbiának küldött hadüzenettel mozgásba lendült. Ezzel kezdetét vette a négy évnél is továbbtartó világháború.

1914 nyarán a Monarchia lelkesen, magabiztosan, a néhány hét alatt kivívandó győzelem reményében vonult a háborúba. 1918 őszén azonban teljesen kimerülve, kiéhezve, nemzetiségi kiválási törekvéseitől szétzilálva, az összeomlás szélére jutott.

A világháború kitörésekor Ausztria-Magyarország hadköteleseinek a száma 7.990.000 emberre rúgott, s ebből a háború végéig 7.865.000 vonult be. A k.u.k. hadsereg 1918. november elejéig 688.000 halottat, 855.000 eltűnt katonát veszített, s ez összesen 1.543.000 főt tett ki. Továbbá mintegy 2.000.000 osztrák-magyar katona esett hadifogságba a háború alatt.⁵² Össze-

mint pl. az orosz hadseregben rendszeresített 7,62 cm-es 1902 M. könnyű ágyú. A vár- és erődüzér-ség helyzete sem volt kedvezőbb. Néhány erődben a kialakítását és tűzgyorsaságát tekintve rendkívül elmaradott 1861 M. löveget is rendszerben tartották. — Robert NOWAK: *Die Klammer des Reichs. Das Verhalten der elf Nationalitäten Österreich-Ungarns in der k.u.k. Wehrmacht 1914-1918*. 4. köt., kiadatlan kézirat, Kriegsarchiv in Wien, B/726. Nr. 1. (1964), függelék, 1.

⁵⁰ Itt természetesen többek között a felszerelés, kiképzettség, nemzetiségi összetétel, csapat-szellem, a csapatok irányítása (alakulatparancsnokok, hadsereg-főparancsnokság), a vezérkar működése, helyzetfelismerés stb. számítanak.

⁵¹ A mozgósítottak száma a háború folyamán természetesen tovább emelkedett. A Monarchia összlakosságának lélekszámára vonatkozó adat nem a mozgósítás 1914-es évéből, hanem a dualista államban azt megelőzően utoljára, 1910-ben elvégzett népszámlálás adatain alapul. Így az 51.390.223 fős lélekszám természetesen 1914-ig némileg tovább nőtt, s ezért erre vonatkozólag, gyakran felfele kerekítve, 52.000.000-t szoktak megadni. A részletes adatokat l. *Militärstatistisches Jahrbuch für das Jahr 1910*. Wien, 1911; DEÁK István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztszjeinek társadalmi és politikai története 1848-1918*. Budapest, 1993. 226.

⁵² *Magyarország véradója melyet a Habsburgoknak fizetett 1914-től 1918-ig*. Uránia, Budapest,

hasonlításként álljanak itt a német hadseregre vonatkozó hasonló adatok. A német fegyveres erőkhöz a háború 4 éve alatt 13.250.000 ember vonult be, s ebből 1.822.000 halottat, mintegy 1.000.000 hadifoglyot és 4.060.000 sebesültet veszített.⁵³ A Monarchia a háború alatt tehát több mint 5.250.000 emberrel kevesebbet vonultatott be, mint Németország, ám ehhez képest abszolút veszteségei 'csak' mintegy 250.000 katonával voltak kisebbek.

Amikor elkezdődött a háború, Európa egyik régi, nagy tekintélyű birodalma hadseregét önmagához mérten is elhanyagolva küldte a küzdelembe, ám több mint 4 év elteltével előállt az a paradox helyzet, hogy a birodalom már működésképtelen, széthulló félben volt, amikor hadereje még harcolt a frontvonalakon. A paduai fegyverszünet idején az Osztrák-Magyar Monarchia már nem létezett, a birodalom kihullott a hadsereg alól.

A Monarchia nem kellő felkészültséggel vágott bele a Nagy Háborúba, amelyet sem politikai, sem katonai vezetése nem volt hajlandó, illetve képes elkerülni, mivel 1914 előtt úgy vélte, csak egy győztes háborúval lehet megakadályozni a dunai birodalom szétesését. Így paradox módon egy nem kellően felkészült hatalom, saját gyengeségét leplezendő, kényszerítette bele magát egy olyan világégésbe, amelyről már maguk a kortársak is úgy vélték, hogy vereség esetén a birodalom széthullása lehet az ára.

A császári és királyi hadsereg és vezetése vonatkozásában azonban fontos kiemelni, hogy nemcsak önmagához mérten, hanem a többi hatalomhoz viszonyítva is kiválóan megállta helyét. A háború során elszenvedett kudarcok ugyan a negatív megítéléseket erősítik fel, ám a német haderővel közösen ragyogó győzelmeket is aratott. Katonái nemzetiségi hovatartozásukra való tekintet nélkül, egy-egy kivételtől eltekintve, kiválóan harcoltak. A hadsereg összetartó szálai olyan erősnek bizonyultak, hogy a katonák a legvégsőkig kitartottak.

1919. 14.; A veszteségeket illetően eltérő adatok szerepelnek a különböző statisztikákban. Ausztria-Magyarországra vonatkozóan egyes források 9.000.000 bevonultatott katonáról, 1.534.200 halotról, 1.943.000 sebesültről, azaz összesen 3.477.000 fős veszteségről beszélnek. L. erre vonatkozóan: SZIJJ - RAVASZ (2000): 782.; Elsa Brändström szerint a háború alatt a Monarchia egyedül az orosz fronton 54.146 tisztet és 2.050.000 katonát veszített hadifoglyokban. – Elsa BRÄNDSTRÖM: *Unter Kriegsgefangenen in Rußland und Sibirien 1914-1918*. Berlin, 1922. 8.; A Hadifogoly magyarok története szerint a keleti hadszíntéren 1.345.536, az olasz hadszíntéren pedig 658.034 k.u.k. katona esett hadifogságba. L. erre vonatkozóan: BAJA Benedek, LUKINICH Imre (szerk.): *Hadifogoly magyarok története I-II*. Atheneum, Budapest, 1930.

⁵³ PILCH (1927): 334. – Nagy-Britannia a háború alatt 9,5 millió embert mozgósított, s összesen 873.000 halottat és eltűntet veszített. Franciaország 1914-1918-ig 8,2 millió katonát vonultatott be, halottainak és eltűntjeinek száma elérte az 1.880.000-et. Oroszország 3 és fél év alatt 15.100.000 katonát szerelt fel, ám ebből 5.260.000 halottat és eltűntet veszített. Olaszország mozgósított hadereje 5.620.000 volt, veszteségei halottakban és eltűntekben pedig 1.870.000 ember volt. Az USA másfél év alatt 4.270.000 katonát mozgósított, s 112.000 halottat és eltűntet veszített. – PILCH (1927): 332.